

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ: ΟΥΤΕ ΑΣΦΑΛΕΙΑ, ΟΥΤΕ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Σ. Βιδάλη

Μερικώς επεξεργασμένη εκδοχή δημοσιεύθηκε ως:

-«Εγκλήματα του Κράτους: ούτε ασφάλεια ούτε ελευθερία», στο *Τιμητικός τόμος για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη II*, 2007, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλα, σσ. 1035-1052.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ: ΟΥΤΕ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΟΥΤΕ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Σ. Βιδάλη, Επίκουρη Καθηγήτρια Εγκληματολογίας,
Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης Δ.Π.Θ.

«...Ασφάλεια ή Ελευθερία; Ένα δίλημμα που φαίνεται να κυριαρχεί στις σύγχρονες επιλογές της ποινικής κατασταλτικής πολιτικής στον ευρωπαϊκό χώρο. Το δίλημμα επίσημα δεν ομολογείται. Η όποια επιλογή της κρατικής εξουσίας ανάμεσα στους δύο όρους έχει κόστος: Η επιδίωξη της μεγίστης ασφάλειας δεν μπορεί παρά να θίξει ένα μέρος της ελευθερίας μας...».¹ Η θέση αυτή του καθηγητή Ι. Μανωλεδάκη συμπυκνώνει όλο τον προβληματισμό που αναπτύχθηκε τα προηγούμενα χρόνια σχετικά με τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς και τα μέτρα του εσωτερικού και διεθνούς Ποινικού Δικαίου και της Αντεγκληματικής Πολιτικής με αφορμή το φαινόμενο της τρομοκρατίας. Τόσο η τρομοκρατία όσο και η ασφάλεια έχουν απασχολήσει εκτεταμένα την ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία που μία ανάλυσή τους σε αυτό το κείμενο μάλλον περιττεύει. Είναι όμως γεγονός, ότι το δίλημμα ασφάλεια ή ελευθερία δεν αφορά μόνο την εγκληματολογική ή ποινικοδογματική θεωρία ούτε μόνον την αντεγκληματική πολιτική. Αντίθετα πρόκειται για ένα σύνθετο πρόβλημα, που στον πυρήνα του βρίσκεται η ίδια η κρίση της δημοκρατίας στο δυτικό κόσμο και από την άποψη αυτή συνιστά ένα πολιτικό πρόβλημα.² Οι συνθήκες που συνέβαλαν στην επανάκαμψή του ως κεντρικού προβλήματος της σχέσης Κράτους –πολίτη, είναι οι ίδιες συνέπειες της διαδικασίας μετασχηματισμού της βιομηχανικής κοινωνίας σε κοινωνία της ελεύθερης αγοράς στο Μεταπόλεμο.³

Το ζήτημα ασφάλεια ή ελευθερία πολύ πριν τεθεί ως κεντρικός άξονας των προβλημάτων που δημιούργησε η διεθνική τρομοκρατία, είχε ήδη λυθεί υπέρ της ασφάλειας, μέσω των πολιτικών ελέγχου του κοινού εγκλήματος και ειδικά της εγκληματικότητας του δρόμου. Σήμερα πια μετά την επικράτηση του ασφαλιστικού προτύπου, και συνεπειών του στη διαχείριση του κοινού εγκλήματος και στην Ευρώπη⁴ και μετά τις ανατροπές που προκάλεσαν τα γεγονότα και της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη μπορούμε να επιχειρήσουμε ορισμένες διαπιστώσεις. Μία πρώτη διαπίστωση αφορά το ίδιο το φαινόμενο της τρομοκρατίας που παρά τα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα κλιμα-

¹ Μανωλεδάκης Ι. [2002], Ασφάλεια και ελευθερία, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλα, σ. 189.

² Σχετικά με την πολιτική λειτουργία του ποινικού δικαίου βλ. ένα παλαιότερο έργο του Ι. Μανωλεδάκη [1992], 7 θέσεις για το Δίκαιο και τη Δικαιοσύνη, Αθήνα Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 44-45.

³ Taylor I. [1999], Crime in Context. A Critical Criminology of Market Societies. Cambridge, Polity Press, σ, 51 κ.ε.

⁴ Loader I. [2004], Policing, Securitisation and Democratisation in Europe., στο Newburn T., Sparks R. [2004], Criminal Justice and Political Cultures. National and International Dimensions of Crime Control, Devon, Oregon, Willan Publishing, σσ. 57-61 (σσ. 49-79). Lea J. [2002], Crime and Modernity, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage, σ. 117 κ.ε.

κώθηκε και «μεταφέρθηκε» και στην Ευρώπη.⁵ Μία δεύτερη είναι ότι δεν υπάρχουν καλά νέα από το μέτωπο του κοινού εγκλήματος κυρίως του οργανωμένου.⁶ Μία τρίτη διαπίστωση τέλος, αφορά τις συνέπειες της αντιτρομοκρατικής πολιτικής και των πρακτικών της στις πραγματικές συνθήκες ασφάλειας του πληθυσμού και του κράτους, τόσο στην Ευρώπη όσο και στις «εμπόλεμες ζώνες», που θεωρήθηκαν το έδαφος εκκόλαψης της τρομοκρατίας. Με αυτή την τρίτη διάσταση των συνεπειών της αντιτρομοκρατικής πολιτικής θα ασχοληθούμε εδώ.

Συγκεκριμένα ένα φαινόμενο που αποκτά αύξουσες διαστάσεις μετά την εμπέδωση της «κοινωνίας της ασφάλειας» είναι μεταξύ άλλων εκείνη κατηγορία εγκλημάτων που ονομάζονται «Εγκλήματα του Κράτους». Για τη διάπραξή τους χρησιμοποιείται όλο το απόθεμα της σύγχρονης τεχνολογίας της πληροφορίας, μαζί ή εναλλακτικά με την ήδη επανακάμπουσα τεχνολογία και τεχνογνωσία της άμεσης σωματικής και ψυχολογικής βίας. Το ζήτημα εκτός των άλλων έχει ιδιαίτερη σημασία για την εγκληματολογική θεωρία και την αντεγκληματική πολιτική. Από τη στιγμή που είναι σαφές ότι το δίπολο ασφάλεια –ελευθερία δεν αφορά μόνο την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας αλλά συνολικά την αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου, αφορά κατά συνέπεια και όλους τους παράγοντες που το διαμορφώνουν. Επομένως δεν μπορεί να αναλυθεί διεξοδικά εάν δεν συνυπολογισθεί και η επίδραση της παραμέτρου «εξουσίας»: εκείνων δηλαδή των μηχανισμών, που αναλαμβάνουν να προστατεύσουν την έννομη τάξη.

1. ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΕΣ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Συνήθως ως εγκλήματα του κράτους ορίζονται εκείνα που διαπράττονται από κράτη ή κυβερνήσεις, με σκοπό να προωθήσουν μια ποικιλία πολιτικών στο εσωτερικό τους ή το εξωτερικό.⁷ Κύρια χαρακτηριστικά τους σε σχέση με άλλες κατηγορίες εγκλημάτων είναι: α) ότι οι αντικειμενικές συνθήκες που αποτελούν το υπόστρωμα της διάπραξης τους σχετίζονται με την πραγμάτωση της κυριαρχίας της κρατικής εξουσίας και τον μονοπωλιακό χαρακτήρα της. Έτσι π.χ. το μονοπώλιο της έννομης βίας, το μονοπώλιο της νομοθέτησης, εκείνο του ελέγχου της νομιμότητας στις λειτουργίες των θεσμών συνιστούν λειτουργίες που η «εκτροπή» ή νόθευσή τους οδηγεί στα εγκλήματα του κράτους.⁸ β) Ότι πρόκειται για εγκληματικά περιστατικά όπου ο πραγματικός υπεύθυνος φορέας του εγκλήματος (ηθικός αυτουργός και αυτουργός) είναι ο ίδιος που έχει ταχθεί να τηρεί το νόμο: έτσι τα κρατικά όργανα μετατρέπο-

---

⁵ Οι τρομοκρατικές μαζικές επιθέσεις στην Μαδρίτη και το Λονδίνο άλλαξαν τα πράγματα στην Ευρώπη καθώς την «έφεραν» στο επίκεντρο των στόχων της τρομοκρατίας..

⁶ Κουράκης Ν. [2005], «Το έγκλημα στην Ελλάδα σήμερα» στο Κουράκης Ν. [2005], *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες*, Αθήνα, Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας, σ.σ. 3-7 (σ. 3-17), Βλ. επίσης ενδεικτικά τις ετήσιες εκθέσεις της Europol, της Ελληνικής Αστυνομίας για το οργανωμένο έγκλημα αλλά και την πρόσφατη εξέλιξη της εγκληματικότητας στην Ελλάδα, στο www.europol.eu.int, και στο www.ydt.gr.

⁷ McLaughlin E. [2001], McLaughlin E., Muncie J. [2001], *Sage Dictionary of Criminology*, 289, 289-290.

⁸ McLaughlin E. [2001], *ό.π.*, 289.

νται σε συνήθεις παραβάτες (normal violators) των «εννόμων προστατευμένων συμφερόντων του πολίτη».⁹

Παρά το ότι ακόμα και ο όρος εγκλήματα του κράτους μπορεί να παραπέμψει αυτόματα τη σκέψη στη βία, η φαινομενολογία τους ποικίλει και τέτοια εγκλήματα απαντώνται σε όλο το φάσμα δραστηριοτήτων και λειτουργιών που ελέγχονται από το κράτος, ειδικά εκείνων που άπτονται του κύκλου της οικονομίας. Σύμφωνα με τον McLaughlin¹⁰ τα εγκλήματα του κράτους διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες:

α. πράξεις πολιτικής εγκληματικότητας: διαφθορά, εκφοβισμός, νόθευση εκλογών και λογοκρισία.

β. εγκλήματα που συνδέονται με την ασφάλεια και τα σώματα ασφαλείας όπως: εκθροπράξεις, γενοκτονίες, εθνοκαθάρσεις, βασανιστήρια, εξαφανίσεις, τρομοκρατία, δολοφονίες.

γ. εγκληματικότητα που συνδέεται με οικονομικές δραστηριότητες, μονοπωλιακές πρακτικές, παραβιάσεις κανονισμών υγείας και ασφαλείας, παράνομη συνεργασία με πολυεθνικές.

δ. εγκληματικότητα που σχετίζεται με πολιτισμικούς και κοινωνικούς τομείς όπως η υλική εξαθλίωση μέρους της κοινότητας, ο θεσμικός ρατσισμός, ο πολιτιστικός βανδαλισμός.¹¹

Είναι γεγονός ότι, αν εξαιρέσουμε ορισμένες περιπτώσεις ακραίας βίας, τα εγκλήματα του κράτους ως εγκληματολογική κατηγορία συνιστούν ένα ακανθώδες ερευνητικό πεδίο, επειδή αναφέρονται σε εγκλήματα ή οριακά νόμιμες πράξεις της κυβέρνησης, κρατικών φορέων ή των υπαλλήλων τους ή ιδιωτών που συνεργάζονται με το κράτος, πράγμα που συσκοτίζει τα όρια της ατομικής ευθύνης των φυσικών προσώπων, που εμπλέκονται σε αυτές. Συχνά επίσης η επίκληση λόγων εθνικού ή δημοσίου συμφέροντος τείνει να νομιμοποιεί πράξεις που ακόμα και τυπικά είναι παράνομες.¹²

Στο πλαίσιο αυτό, εκτός του ότι τίθενται διάφορα ζητήματα ποινικοδογματικού χαρακτήρα, που άπτονται και της ευθύνης των νομικών προσώπων, στο πεδίο της θεωρίας της εγκληματολογίας, αμφισβητείται αν το αντικείμενο της επιστήμης αυτής μπορεί να εκτείνεται πέραν της εξέτασης των συμπεριφορών των πολιτών απέναντι στο νόμο ή στις μεταξύ τους παράνομες σχέ-

---

⁹ Cohen S.[1993], ό.π. 493-494.

¹⁰ McLaughlin E. [2001], ό.π., 290.

¹¹ Σε ανάλογες κατηγοριοποιήσεις καταλήγει και ο J .I. Ross, που διακρίνει την πολιτική διαφθορά την παράνομη εσωτερική επιτήρηση (illegal domestic surveillance), τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα εγκλήματα του κράτους και των επιχειρήσεων (state-corporate crimes), ως εκδοχές εγκλημάτων του κράτους. Ross J.I.[2003], The dynamics of Political Crime, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage, 90. Ο Ross και θεωρεί ως εγκλήματα του κράτους εκείνες τις πράξεις που επιφέρουν φυσική, υλική ή κοινωνική βλάβη στους πολίτες ή σε πολίτες ξένων κρατών και προκύπτουν από πράξεις ή συνέπειες κυβερνητικής πολιτικής που υλοποιούνται μέσω των κρατικών φορέων ανεξάρτητα να αυτές οι βλάβες είναι εσκεμμένες ή όχι. Ross J.I. [2003], ό.π., σ. 86.

¹² Ross J.I. [2003], ό. π., 87.

σεις.¹³ Συνήθως σε ένα πλαίσιο ατομοκεντρικό «εκτοπίζονται» από το πεδίο έρευνας τόσο τα πολιτικά εγκλήματα κατά του κράτους, όσο και τα εγκλήματα του κράτους.¹⁴ Ζητήματα επίσης τίθενται σε ότι αφορά τις αναλογίες των εγκλημάτων του κράτους με εκείνα των επιχειρήσεων και τα white collar crimes. Πρόκειται για μία προσέγγιση που προσλαμβάνει το κράτος από μία επιχειρηματική οπτική (τυπική της αμερικανικής και αγγλοσαξωνικής παράδοσης) και αμφισβητεί, εκκινώντας από τη διδασκαλία του E. Sutherland, αν τα εγκλήματα αυτά είναι όντως εγκλήματα, με την έννοια ότι δεν αντιμετωπίζονται από το νόμο, όπως τα υπόλοιπα.¹⁵ Το ζήτημα έχει σχέση και με τη συζήτηση περί ευθύνης των νομικών προσώπων θέμα για το οποίο υπάρχει έντονος προβληματισμός.¹⁶ Σε κάθε περίπτωση δεν είναι αποδεκτό σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, ότι υπάρχει ποινική νομική ευθύνη του κράτους.¹⁷ Παραδόξως, εκτός από τους θεωρητικούς της σύγκρουσης (conflicts theorists), οι οποίοι έφεραν στο θεωρητικό προσκήνιο τα εγκλήματα του κράτους ούτε οι εκπρόσωποι της Νέας ή Κριτικής Εγκληματολογίας ούτε η μετέπειτα τάση του αριστερού ρεαλισμού ασχολήθηκε με τα εγκλήματα του κράτους. Εξαιρεση αποτέλεσαν οι επίγονοι της Κριτικής Εγκληματολογίας ριζοσπάστες εγκληματολόγοι, που έχουν δεχθεί πολλές κριτικές σχετικά.

¹³ Βλ. σε Πανούσης Γ. [1991], «Τα έσχατα όρια της Εγκληματολογίας: η περίπτωση της τρομοκρατίας», στο Πανούσης Γ. [1991], Το έγκλημα ... πέραν της εγκλημα-τολογικής ανάλυσης και ερμηνείας, Αθήνα – Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας, σ. 69-78. Επίσης για μία αναλυτική παράθεση των προβληματισμών και απόψεων σχετικά με τον ορισμό το αντικείμενο και τα θεωρητικά ρεύματα της Εγκληματολογίας βλ. στο Αλεξιάδης Σ [2004], Εγκληματολογία, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλα, σ. 9 κ. ε., Σπινέλλη Κ. Δ. [2005], Εγκληματολογία, σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, Αθήνα- Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 2-5.

¹⁴ Βλ. Πανούσης Γ. [1991], ό.π.. Πολλοί συγγραφείς στην πρόσφατη βιβλιογραφία εντάσσουν τα εγκλήματα του κράτους στην πολιτική εγκληματικότητα και σε αυτά περιλαμβάνουν μόνον τα βίαια εγκλήματα του κράτους την άσκηση δηλαδή της παράνομης βίας από το κράτος (βλ. αστυνομία) τα εγκλήματα υπακοής (crimes of obedience), και βέβαια τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τις γενοκτονίες. Ross J.I.[2003], ό. π., 149, McLaughlin E. [2001], “Political Violence, Terrorism and States of Fear”, στο Muncie J., McLaughlin E., [2001], The Problem of Crime, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage-The Open University σ. 283- 330, σ. 287-288. Μία τέτοια προσέγγιση που περιορίζει τα εγκλήματα του κράτους στη βίαιη εκδοχή τους θέτει ένα μεγάλο ζήτημα: την αναγνώριση ότι η Δημοκρατία ολοκληρώνεται μόνο μέσω του φρονήματος και τις πρακτικές που σε αυτό αναφέρονται και υποβαθμίζει τη σημασία της εξασφάλισης της πρόσβασης όλων των πολιτών στις πολιτικές οικονομικές και κοινωνικές δομές του κράτους.

¹⁵ Πρόκειται για τα λεγόμενα εγκλήματα των οργανώσεων (επιχειρήσεων)- organizational crimes -. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή το κράτος ερευνάται ως μία ορθολογική οντότητα που θέτει στόχους, προγραμματίζει και δρα. Κρίσιμη παράμετρος για τα εγκλήματα των οργανώσεων είναι η ανάγκη διασφάλισης και τοποθέτησης της εξουσίας τους στο απυρόβλητο. Braithwaite J. [1989], “Criminological Theory and Organizational Crime”, *Justice Quarterly*, 1989, Vol. 6, n.3, September, σ. 189. Sutherland E. [1945], “Is ‘White Collar Crime’ Crime?”, *American sociological Review*, 10, ανατυπωμένο αυτούσιο στο Nelken D. (eds)[1994], *White Collar Crime*, Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sidney, Dartmouth, σ. 9-10 (σσ. 3-10). Cohen S.[1993], “Human Rights and Crimes of the State: The Culture of Denial”, *Muncie J. McLaughlin E., Langan M. (eds) [2000], Criminological Perspectives, a Reader*, ό.π., σ. 489 - 507. ιδιαιτ. σ.493, 494.

¹⁶ Βλ. ενδεικτ. Σπινέλλης Δ. [2003], «Ποινικές (;) κυρώσεις σε νομικά πρόσωπα και διαδικασία επιβολής τους», *Ποινικά Χρονικά*, τόμος ΝΓ, 2003,σ. 97-103.

¹⁷ Cohen S.[1993], ό.π. σ. 495.

2. ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Από μία διαφορετική οπτική όμως εξετάζει μια ορισμένη εγκληματολογική προσέγγιση το πρόβλημα. Συγκεκριμένα, οι ενστάσεις που προβάλλονται από την ποινική θεωρία έχουν ως κεντρικό σημείο αναφοράς το σε ποιόν μπορεί να αποδοθεί η ευθύνη, το αν το κράτος (ως *societas*) μπορεί όντως να εγκληματεί κλπ.. Από την πλευρά της εγκληματολογίας, ένα μέρος της εγκληματολογικής θεωρίας δεν αναφέρεται καθόλου στο θέμα αυτό ενώ μία άλλη άποψη μετατοπίζει σε ένα βαθμό το πεδίο έρευνας. Θέτει ως πρωτεύον ζήτημα, σε σχέση με τα προαναφερθέντα, την ίδια η εγκληματικότητα των πράξεων, ανεξάρτητα από την ποινική τους τυποποίηση και αναζητά ένα κριτήριο με βάση το οποίο, τα εγκλήματα του κράτους θα θεωρούνται εγκλήματα που παραβιάζουν την ουσία της ανθρώπινης κοινωνικής ύπαρξης. Είναι νομίζω εντυπωσιακά δυνατός ο απλός και σαφής λόγος του S. Cohen στο σημείο αυτό. Ο Cohen επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στα εγκλήματα βίας και τις ωμότητες εναντίον άμαχου πληθυσμού. Όπως επισημαίνει το σημαντικό δεν είναι να επικεντρωθεί κανείς στην πολιτικότητα των εγκλημάτων αυτών αλλά στην εγκληματικότητά τους: «...δεν μας χρειάζονται θεωρίες για το κράτος, αλλά έχουμε απλά ανάγκη να πάρουμε στα χέρια μας την τελευταία έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας...».¹⁸ Μία ανάλογη συλλογιστική μπορεί να μας δείξει, ότι δεν χρειάζεται να ξέρει κανείς πολιτική οικονομία ή να είναι μαρξιστής ή ριζοσπάστης για να καταλάβει, ότι η νόθευση των λειτουργιών του κράτους σε τομείς όπως η οικονομία και η απονομή της δικαιοσύνης, η ασφάλεια και η αστυνόμευση πλήττουν άμεσα δικαιώματα και ελευθερίες των πολιτών και ότι μακροπρόθεσμα, οι συνέπειές τους και κυρίως οι επιπλοκές τους λειτουργούν αποδομητικά για τις κοινωνικές σχέσεις, συμβάλλουν στην αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων και κυρίως απομακρύνουν τους ανθρώπους συναισθηματικά από την ανάγκη να ακολουθούν κανόνες.¹⁹

Προκύπτει επομένως το ερώτημα του αν τα εγκλήματα του κράτους είναι ή όχι πραγματικά εγκλήματα, με ποιο κριτήριο και ποιες είναι οι συνέπειές τους. Από την άποψη αυτή μία σύγχρονη προσέγγιση του εγκληματικού φαινομένου, οφείλει να λαμβάνει υπόψη, τις εξελίξεις και τις αλλαγές που έχουν επιτευχθεί από τον 19^ο αιώνα έως σήμερα και στη θεωρία και τις πραγματικές συνθήκες μέσα στις οποίες εκτυλίσσεται η κοινωνική ζωή. Είναι επομένως αναγκαίο να επαναπροσδιοριστεί η ίδια η έννοια του πραγματικού εγκλήματος,²⁰ ώστε το τελευταίο αποκτήσει ένα πρακτικό και αδιαμφισβήτητο νόημα στη σημερινή κοινωνία. Η επίκληση του πραγματικού εγκλήματος δεν μπορεί αφορά πια μία προαιώνια και φυσική τάξη πραγμάτων ή ακόμα και ηθικών αξιών, που υπάρχει ως ένα ιδεατό δέον.²¹ Το πραγματικό έγκλημα σήμερα

¹⁸ Cohen S.[1993], ό.π., σ. 492.

¹⁹ Merton R.K. [1970], *Teoria e Struttura sociale*, Vol, II, il Mulino, Bologna, σ.305.

²⁰ Βλ. αναλυτικά για το πραγματικό έγκλημα ως κοινωνικό πραγματικό γεγονός, σε Αλεξιάδης Σ. [2004], ό.π., 36 κ.ε και ως αντικοινωνική δράση σ. 42- 43.

²¹ Βλ. για τη διαλεκτική σχέση «είναι» και δέοντος, Μανωλεδάκης Ι. [1998], *Το ένομο αγαθό*, Θεσσαλονίκη, Σάκουλα, σ. 100 κ.ε . Θεωρούμε ότι οι αξίες στις οποίες αναφέρεται το πραγματικό έγκλημα δεν νοείται να είναι προ-συνταγματικές, κατ' αναλογία με τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα Βλ. Κατρούγκαλος Γ. [1998], *Το Κοινωνικό Κράτος της μεταβιομηχανικής εποχής*, Αθήνα Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκουλα, 384-386.

είναι κοινωνικά δομημένο και έχει ένα πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς που προκύπτουν από τα Δικαιώματα του Ανθρώπου:²² τα Δικαιώματα του Ανθρώπου²³ είναι που κατ' αρχήν προσβάλλονται από τα εγκλήματα του κράτους και αυτό μπορεί να είναι ένα απόλυτο κριτήριο για την αναγνώριση των τελευταίων ως πραγματικών εγκλημάτων, που παρακάμπτε σε αναλυτικό –μεθοδολογικό πλαίσιο αλλά και με βάση τη νομολογία το «εμπόδιο» του νομικού ορισμού των εν λόγω εγκλημάτων. Μία τέτοια προσέγγιση δεν αναιρεί με τίποτα την αξία του νομικού χαρακτήρα μέρους των εγκλημάτων αυτών, καθώς είναι αδιαμφισβήτητο, ότι τα εγκλήματα του κράτους παραβιάζουν συχνά διεθνείς συνθήκες και νόμους και το εσωτερικό δίκαιο.²⁴ Άλλο τόσο συχνά όμως οι πράξεις αυτές είναι νόμιμες σύμφωνα με κάποιο εσωτερικό δίκαιο ή διεθνείς συμβάσεις.²⁵ Σε αυτό το σημείο είναι κρίσιμη η αναγνώριση τους ως πραγματικών εγκλημάτων. Εδώ όμως σύμφωνα με τον Cohen προκύπτει ένα ζήτημα σχετικά με το πώς το εσωτερικό δίκαιο νομιμοποιεί τέτοιες πράξεις.²⁶ Πράγματι όλα αυτά δεν συμβαίνουν σε ένα καθεστώς αναρχίας αλλά μέσα σε ένα συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο.²⁷ Έτσι η εγκληματικό-

²² Πλαίσιο που κατοχυρώνεται σύμφωνα με την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, την Ε.Σ.Δ.Α. και το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. Δεν εμπίπτει στους σκοπούς αυτού του άρθρου η ανάλυση των προβλημάτων εφαρμογής των Αρχών, που προκύπτουν από τα παραπάνω κείμενα για τις Εθνικές Αρχές. Είναι όμως σαφές ότι αν και δεσμευτικός χαρακτήρας τους διαφοροποιείται (πλην της ΕΣΔΑ και του Χάρτη) αποτελούν ένα οδηγό αδιαμφισβήτητου κύρους, που η διεθνής νομολογία έχει ως αξιόπιστο σημείο αναφοράς. Ιδιαίτερη σημασία έχει από την άποψη αυτή η λειτουργία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, η δημιουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και για την Ελλάδα ειδικά, η κατοχύρωσή των δικαιωμάτων αυτών στο Σύνταγμα. Βλ. Ενδεικτ. *Καρατζά Α.* [2002], «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και η πρακτική του», στο *Μαργγανάς Α., Καρατζά Α.* [2002], Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 19-23, (19-27). *Αμίτσης Γ.Ν.* (επμ.) [1999], Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, το θεσμικό πλαίσιο, Αθήνα, Παπαζήσης, *Τσάτσος Α.* [2001], Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Αθήνα, Καστανιώτης, σ.83, 85, 87-90.

²³ Δεν μπορεί να μην ληφθεί υπόψη ότι τα Δικαιώματα του Ανθρώπου περιλαμβάνουν μία σειρά επιμέρους δικαιωμάτων. Οι διακρίσεις ανάμεσα στο Δικαιώματα του Ανθρώπου, τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα είναι δύσκολο σήμερα να υποστηριχθούν καθώς όπως υποστηρίζεται οι σύγχρονες δικαιοκές αλλαγές έχουν καταστήσει ασαφή έως περιττά τα όρια μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών δικαιωμάτων. *Κατρούργαλος Γ.* [1998], ό.π. σ. 493- 494.

²⁴ *Cohen S.* [1993], ό.π., σ. 494. Βλ. π.χ. Ε.Δ.Δ.Α., τις υποθέσεις *Peers κατά Ελλάδα*, *McCann* και λοιποί *κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, *Cuilec κατά Τουρκίας* στο *Μαργγανάς Α., Καρατζά Α.* [2002], ό.π., σσ. 54 κ.ε., 41 κ.ε., 38 κ.ε., *Amnesty International* [2006], United Kingdom – Human Rights: a broken promise, Amnesty International 23/2/2006, στο www.amnesty.org

²⁵ *Cohen S.* [1993], ό.π., σ. 494.

²⁶ Στο ίδιο, ό.π.. Στα εγκλήματα του κράτους δεν μπορεί να περιλαμβάνονται πράξεις κρατικών λειτουργών ή υπαλλήλων που έχουν ατομικό χαρακτήρα, που δεν συνδέονται δηλαδή με ένα πλέγμα κατανεμημένων ανοχών ή μεθοδεύσεων μέσα στο μηχανισμό ή σε ένα σχέδιο παρα-κρατικών ή παρα- υπηρεσιακών λειτουργιών, που εξυπηρετούν ένα άτυπο τις περισσότερες φορές πολιτικό πρόγραμμα. Το δύσκολο σε κάθε τέτοια περίπτωση είναι η εξακρίβωση του βαθμού ενочής, του προσωπικού οφέλους του δράστη, η σύνδεσή του ή μη, με ένα εγκληματικό σχέδιο που δεν μπορούσε να υλοποιηθεί χωρίς αυτή τη λειτουργία του ή με μία γκριζά πολιτική του φορέα, στον οποίο ανήκει ο δράστης.

²⁷ Συνήθως επισημαίνει ο Cohen τα εγκλήματα του κράτους αναπαρίστανται ως αποτέλεσμα μιας ανεξέλεγκτης τρομοκρατίας ενός ολοκληρωτικού ή φασιστικού καθεστώτος. Δεν

τητα αυτής της κατηγορίας φαίνεται να προκύπτει όχι μόνον από την παράβαση ενός θεσμικού πλαισίου αλλά από την καταστρατήγηση των όρων δημιουργίας του.²⁸

S. VIDALI Σελίδα 820/3/20123. ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

a. Στρατηγικές βίας : το δίκαιο τίνος;

Στην εποχή μας το σημαντικότερο χαρακτηριστικό των εγκλημάτων του κράτους είναι ότι προκύπτουν όχι μόνον στο πλαίσιο ενός αυταρχικού καθεστώτος αλλά ότι νομιμοποιούνται και στο πλαίσιο μιας δημοκρατικά συγκροτημένης έννομης τάξης.²⁹ Μπορούν δε να εκδηλώνονται σε μικρο ή μεγαπεριοχές στις οποίες «κατ' εξαίρεση» ή συστηματικά το νόημα της «έννομης» τάξης προσδιορίζεται ανάλογα με τις διαθέσεις εκείνου που την επιβάλλει. Βέβαια δεν έχουν όλα τα εγκλήματα του κράτους την ίδια εγκληματολογική βαρύτητα ούτε την ίδια δικαιοπολιτική απαξία. Δεύτερον μπορεί να προκύπτουν όχι μόνον παρα-θεσμικά αλλά και δια-τοπικά και δια-κρατικά: σε χώρους μίας γκρίζας παρα-κρατικής περιοχής, οπουδήποτε στον πλανήτη όπου δεν ισχύει κανένα άλλο δίκαιο παρά μόνον εκείνο του ισχυρότερου. Συνήθως τα βίαια εγκλήματα του κράτους διαπράττονται από τα σώματα ασφαλείας στο εθνικό έδαφος ή από το στρατό κατοχής και τα σώματα ασφαλείας μίας υπό κατάληψη επικράτειας. Θα μπορούσε να βρει κάποιος δεκάδες περιστατικά που αφορούν εγκλήματα του κράτους και συνδέονται με τη δράση της αστυνομίας στο εθνικό έδαφος σε όλη την Ευρώπη και στην Ελλάδα.³⁰ Όμως όλα αυτά χωρούν σε σύγκριση με τα παραδείγματα που προκύπτουν από τη φυλακή του Guantánamo, τις «απαγωγές» και «ανακρίσεις» πολιτών σε κρυφές

είναι όμως έτσι. Διότι ακόμα και στα πιο αυταρχικά καθεστώτα ακόμα και σε εκείνο των Ναζί υπήρχε θεσμικό πλαίσιο. Αντίθετα οι μεγαλύτερες ωμότητες έγιναν στο πλαίσιο ενός προβληματικού θεσμικού συστήματος. Στο *Cohen S.*[1993], ό.π. σ.494.

²⁸ Ένα τέτοιο παράδειγμα υπήρξε στο παρελθόν και την Ελλάδα (και υπάρχει ακόμη σε άλλο πλαίσιο) και αφορά την τεχνική της νόθευσης της λειτουργίας του Κοινοβουλίου μέσω των νομοθετικών εξουσιοδοτήσεων *Αλιβιζάτος Ν.* [1983] Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Αθήνα, Θεμέλιο. Βλ. και *Council of Europe - Committee on Legal Affairs and Human Rights* [2005], “Report Lawfulness of detentions by the United States in Guantánamo Bay” Rapporteur: Mr Kevin McNamara Doc. 10497, 8 April 2005,

²⁹ Έχει σημασία νομίζω να μεταφέρουμε εδώ την άποψη του Εισηγητή της επιτροπής Νομικών Υποθέσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τις κρυφές κρατήσεις υπόπτων τρομοκρατίας : η πρόκληση που κατά την άποψή του παρουσιάζεται από αυτό που κατά την ορολογία των Η.Π.Α. αποκαλείται «global war on terror» «...δεν είναι η εφαρμοσιμότητα του παρόντος (ισχύοντος) διεθνούς νόμου αλλά μάλλον η εφαρμογή του. Με άλλα λόγια το πρόβλημα δεν είναι αν οι υπάρχοντες νόμοι είναι κατάλληλοι στο πλαίσιο της διεθνούς μάχης κατά της τρομοκρατίας αλλά το πώς θα εφαρμοστούν...σε αυτό το πλαίσιο...». *Council of Europe* [2006], “Secretary General’s Report Under Article 52 ECHR on the Question of secret detention and transport of detainees suspected of terrorist acts, notably by or at the Investigation of Foreign Agencies”, COE, Information Documents SG/Inf (2006)5 28/2/2006, σ. 21, σημείο 101.

³⁰ Βλ. ενδεικτ. τις πρόσφατες ετήσιες εκθέσεις της Διεθνούς Αμνηστίας και ενδιάμεσες αναφορές της οργάνωσης. www.amnesty.org, Επίσης βλ. σε ετήσιες εκθέσεις και ενδιάμεσα πορίσματα του Συνήγορου του Πολίτη, στο www.synigoros.gr, *Συμειωρίδου Καστανίδου Ε.* [2003], «Αστυνομική βία και ανθρώπινα δικαιώματα», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 6, 12/2003, σσ. 1352 –1362.

βάσεις -φυλακές στην Ευρώπη και την Ασία και τα βασανιστήρια στη φυλακή του Abu Graib στο Ιράκ.³¹ Το να θεωρηθούν αυτά τα φαινόμενα διαστρεφικές εκφράσεις εγκληματικών προσωπικοτήτων³² υποβαθμίζει το γεγονός ότι συνιστούν ορθολογικές πρακτικές ενός «προγράμματος» βίας που εξυπηρετεί ανάγκες είτε συμβολικού- εκφοβιστικού χαρακτήρα, οι οποίες αποσκοπούν στην κάμψη του ηθικού ενός ισχυρού ιδεολογικά αντιπάλου και υποταγής του είτε ανάγκες διασφάλισης της συναίνεσης στο μηχανισμό- δράστη: ως μην υποτιμάται επίσης το γεγονός, ότι τέτοιες πρακτικές λειτουργούν και ως παράμετροι εσωτερικής συναίνεσης και συσπείρωσης των μελών των μονάδων και υπηρεσιών που τις εφαρμόζουν. Τέτοιες περιπτώσεις συστηματικής μαζικής βίας έχουν πολλά κοινά με τη «Θέση του Χάους», στρατηγική που εφάρμοσαν οι Ναζί στη διάρκεια της Κατοχής στην Αθήνα.³³ Ακόμα και οι φωτογραφίες των ωμοτήτων σε βάρος κρατουμένων στο Ιράκ ή το Guantanamo δεν αποτελούν καινοτομία, αλλά μία «γενοκτονική κουλτούρα»³⁴ αποποίησης ευθυνών και παράστασης ως συνήθους αυτού που συμβαίνει, η οποία ενισχύεται κεντρικά. Ένα από τα προβλήματα που επιπλέον τίθενται είναι ότι, τα εγκλήματα αυτά ή όμοιά τους δεν συμβαίνουν για πρώτη φορά μέσα στα τελευταία 60 χρόνια.

β. Η ασφάλεια της πληροφορίας: μια νέα πολιτική αστυνομία;

Εκτός όμως από τα προηγούμενα σήμερα υπό την επίδραση της εξέλιξης της τεχνολογίας τα εγκλήματα του Κράτους αναπτύσσονται και σε μία φαινομενικά ήπια εκδοχή, που αφορά τον τομέα της δημόσιας ασφάλειας και της ασφάλειας του κράτους. Η αστυνομία ασφάλειας ως γνωστόν πραγματώνεται από ειδικές υπηρεσίες του Κράτους ή διεθνών οργανισμών ή από ιδιώτες. Η

³¹ Βλ. ενδεικτικά ανάμεσα σε πολλά δημοσιεύματα: *Αποσπασμα πρακτικών, Parliamentary Assembly of the council of Europe (PACE), Committee on Legal Affairs and Human Rights, Paris, Strasbourg, 13.12.2005* στο www.statewatch.org/news, <http://news.bbc.co.uk>, 17/12/05 και 23/12/05. *Council of Europe* [2006], ό.π. COE, Information Documents SG/Inf (2006)5 28/2/2006 στο www.coe.int/sg/e.

³² Το σύνθημα μεθοδολογικό λάθος της πολιτικής και της θεωρίας σε αυτές τις περιπτώσεις είναι, ότι οι παράνομες και άνευ όρων και ορίων δραστηριότητες κρατικών φορέων με ή χωρίς τη στήριξη της κυβέρνησης, όπως και των επιχειρήσεων ταξινομούνται, ως «αποκλίνουσες» λειτουργίες μιας «υγειούς» πολιτικής: προσλαμβάνονται δηλαδή, όπως χρόνια πριν η Knapp Commission είχε επισημάνει, ως λίγα σάπια μήλα σε ένα βαρέλι με υγιή μήλα. Αντίθετα σύμφωνα με την επιτροπή κάθε αστυνομικός διεφθαρμένος ήταν ένα μόνον μέρος ενός μηχανισμού διαφθοράς, *Sutherland E.H., Cressley D.R.* [1978 (1996)], *Criminologia*, Milano, Giuffrè, σ. 571. Παραβλέπεται έτσι το γεγονός ότι ορισμένες τέτοιες δραστηριότητες αποτελούν μέρος ενός μηχανισμού και ταυτόχρονα δομικές συνέπειες μιας συγκεκριμένης κυβερνητικής ή εταιρικής πολιτικής στοχοθεσίας, κατά την οποία η αποτελεσματικότητα προσδιορίζει και τη νομιμότητα. Έτσι αυτό που συμβαίνει είναι, ότι δεν τίθεται σε συζήτηση η κρατική εξουσία ως οργανωτικό υπόβαθρο αυτών των εγκλημάτων. *Morrison W.* [2004], “Reflections with memories: everyday photography capturing genocide”, *Theoretical Criminology*, Vol. 8(3), 344 (341-358). Βλ. επίσης ενδεικτ. *Block A.* [1989], “Violence, Corruption, and Clientelism: The Assassination of Jesus De Galindez, 1956”, *Social Justice*, 1989, Vol. 16 No. 2, 64-87, *Pearce F., Tombs S.* [1989], “Bhopal: Union Cabride and Hubris of The Capitalist Tecnoocracy”, *Social Justice*, 1989, στο ίδιο, ό.π., σ. 116-145.

³³ Σχετικά με τη «Θέση του Χάους» βλ. *Mazower M.* [1994], Στην Ελλάδα του Χίτλερ, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, σ. 254 κ.ε., 260 κ.ε.

³⁴ *Morrison W.* [2004], ό.π. 341-358.

πρόληψη και καταστολή του εγκλήματος που αποτελούν αρμοδιότητες της αστυνομίας ασφάλειας και κατά πολλούς το «κύριο αστυνομικό έργο» είναι λειτουργίες που αφορούν την παρακολούθηση «στόχων αστυνομικού ενδιαφέροντος», τη συλλογή και αξιοποίηση πληροφοριών για το έγκλημα. Καταλυτικής σημασίας για την εξέλιξη της αστυνομίας ασφάλειας είναι η εξέλιξη της τεχνολογίας. Τα τελευταία 60 χρόνια οι εξελίξεις στο χώρο της ηλεκτρονικής τεχνολογίας και των οπτικοακουστικών μέσων ανέτρεψαν την παραδοσιακή μεθοδολογία συλλογής και αξιοποίησης πληροφοριών. Η συγκέντρωση πληροφοριών και η μετατροπή τους σε ηλεκτρονικά δεδομένα, η ηλεκτρονική επεξεργασία ταξινόμησή, διασταύρωσή τους, η δυνατότητα μεταφοράς και διάδοσής τους και δυνατότητα αυτόματης ανάκλησής τους σε «μηδενικό χρόνο» έφεραν μια «επανάσταση» στο έργο της αστυνομίας ασφάλειας. Επιπλέον οι νέες δυνατότητες διείσδυσης σε ηλεκτρονικά δικτυακά συστήματα και «ανάκλησης», αναπαραγωγής και αποκατάστασης δεδομένων που έχουν διαγραφεί, άλλαξαν τη λειτουργία τη δυνατότητα πρόσβασής της στον ιδιωτικό χώρο και την εργασιακή μεθοδολογία της.³⁵ Οι εξελίξεις αυτές σε συνδυασμό με τις νέες στρατηγικές ασφάλειας ανατρέπουν όμως και όλη την έως πρόσφατα κρατούσα αντίληψη περί επιλεκτικής και στοχευμένης παρακολούθησης (που είχε σχέση με ύποπτα πρόσωπα και χώρους). Οι δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία σήμερα για την συγκέντρωση πληροφοριών μέσα από την ηλεκτρονική παρακολούθηση των συνηθειών του πολίτη – καταναλωτή με δεκάδες τρόπους (κάμερες, πιστωτικές κάρτες, φορολογικές καταστάσεις, παρακολούθηση των επικοινωνιών, δορυφορική παρακολούθηση κλπ), μετέτρεψε την αστυνομία ασφάλειας σε μία μαζική αστυνόμευση της επικοινωνίας, προσώπων, πραγμάτων και χώρων. Δεν καταργήθηκε βέβαια η κλασική παρακολούθηση και συλλογή πληροφοριών (πεζή εποχούμενη παρακολούθηση, δίκτυα πληροφοριοδοτών). Πρωτοβουλίες όπως το S.I.S. ΙΙ, το ECHELON, η Οδηγία για την παρακολούθηση όλων ανεξαρτήτως των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων στην Ευρώπη, όλες αυτές, είναι δράσεις της αστυνομίας ασφάλειας που είναι τυπικά νόμιμες πρωτοβουλίες. Θέτουν όμως υπό αίρεση την ανθρωπινή αξιοπρέπεια και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Πρώτον, δεν υπάρχει εποπτεύουσα ελεγκτική Αρχή των συστημάτων αυτών. Δεύτερον δεν υπάρχει κατοχυρωμένο δικαίωμα πληροφόρησης του ενδιαφερόμενου ότι παρακολουθείται και για ποιο λόγο και κυρίως από ποιόν. Τρίτον ο σεβασμός των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν συνιστά είναι δεσμευτική αρχή για την Euro-pol, και την Eurojust.³⁶ Το παράδοξο του όλου πράγματος είναι ότι οι ανα-

³⁵ Βλ. Για τα νέα προγράμματα ηλεκτρονικής διείσδυσης του F.B.I. στο *Ventura H.F., Miller M., Deflem M.* [2005], "Governmentability and the War on Terror: F.B.I. Project Carnivore and the Diffusion of Disciplinary Power", *Critical Criminology*, 2005, n.13, σσ 57-59 (55-70). Γι'α την εξέλιξη της τεχνολογίας της ασφάλειας βλ. *Marx G.* [1998 (2005)], "The New Surveillance", στο *Newburn T.* (eds) [2005], *Policing Key Readings*, Devon, Oregon, Willan Publishing, σ. 762 (σσ. 761- 785). Σύμφωνα με τον Marx οι εξελίξεις αυτές δεν είχαν ως συνέπεια αναγκαστικά τον καλύτερο έλεγχο του εγκλήματος. Μάλλον το σημαντικότερο επίτευγμα αυτής της εξέλιξης είναι το γεγονός ότι πρόκειται για τεράστια αρχεία που έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιηθούν οποτεδήποτε αλλά και μεταξύ διαφορετικών τοπικά υπηρεσιών μέσω του διαδικτύου: με αυτή την έννοια τα στοιχεία αυτά είναι πλέον α-χρονικά και α-τοπικά. *Marx G.* [2005], ό.π. σ., 763, 764.

³⁶ Το δρόμο σε αυτό το στάδιο προετοίμασαν οι συμφωνίες του Schengen αλλά η καταλυτική παράμετρος ήταν οι συμφωνίες για την έκδοση μεταξύ Η.Π.Α. και Ε.Ε. Βλ. ενδεικτ.

στολές των αυτονόητων ως χθες εγγυήσεων του Δημοκρατικού Κράτους Δικαίου θεσμοθετούνται σε τυπικό καθεστώς Δημοκρατίας. Αν και σπάνια επισημαίνεται είναι γεγονός ότι η αστυνομία ασφάλειας αξιοποίησε όλη την τεχνολογία και τεχνογνωσία της αντικατασκοπείας.³⁷ Θα ονομάσουμε αυτές τις πράξεις «πραγματικό έγκλημα»; Κυρίως όμως θα δεχθούμε ότι η αστυνομία ασφάλειας επιστρέφει στην Ευρώπη ως πολιτική αστυνόμευση μαζικού χαρακτήρα; Αν τα πράγματα είναι έτσι τότε το πρόβλημα μετατοπίζεται όχι μόνον στις καθ'αυτό παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ο νόμος επιτρέπει αλλά και ειτροπές από την ίδια την αυταρχική νομιμότητα.³⁸ Η πλέον σοβαρή συνέπεια της νέας τεχνολογίας ασφάλειας φαίνεται να είναι για το μέλλον ο κίνδυνος να μετατραπούν αυτές οι «έκτακτες» λειτουργίες σε normal bussiness, να γίνουν δηλαδή ομαλό – κανονικό (normal) στοιχείο της καθημερινότητάς μας, σε τέτοιο βαθμό που να μην προκαλούν πια εντύπωση και βέβαια ούτε αντιδράσεις.

γ. Υπεράνω υποψίας: η διαφθορά

Τα εγκλήματα στα οποία προηγουμένως έγινε συνοπτική αναφορά ορισμένων διαστάσεών τους, δεν είναι άσχετα, όπως σε ένα πρώτο επίπεδο φαίνεται, με τις συνέπειες της κρίσης των θεσμών που έχουν παρατηρηθεί στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. (κρίση λειτουργίας Κοινοβουλίων, κρίση κομμάτων συστήματος απονομής Δικαιοσύνης κλπ). Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως οι συνήθεις μορφές διαφθοράς μέσα στον κρατικό μηχανισμό,³⁹ αποτελούν συχνά

Γιωτοπούλου –Μαραγκοπούλου Α. [2003], « Η συμφωνία Ε.Ε.-Η.Π.Α. για την έκδοση: ειδικές επισημάνσεις σχετικά με τα Δικαιώματα του Ανθρώπου», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 64, 11/2003, σ. 1253 (σσ. 1252-1254). Επίσης, *Καϊάφα- Γυπάντι Μ.* [2003], «Η έννοια του οργανωμένου εγκλήματος στην Ε.Ε.: το Ποινικό Δίκαιο μεταξύ ασφάλειας και ελευθερίας των πολιτών», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 59, 5/2003, σ. 539 (σσ. 538-552).

³⁷ *Marx G.* [1998 (2005)], ό.π. σ. 762, 763, 764. Η τεχνολογία της αντικατασκοπίας και η τεχνογνωσία των υπηρεσιών κρατικής ασφαλείας (CIA, CSIS, M15, M16) πέρασε στον αγώνα κατά του εγκλήματος. Υπήρξε έτσι μία αλληλοεπικάλυψη και άμεση σύνδεση των υπηρεσιών ασφαλείας και των υπηρεσιών πληροφοριών. *Brodeur J.P.* [(1999) 2005], “Cops and spooks: the uneasy partnership”, στο *Newburn T.* (eds) [2005], ό.π., σ. 798, 800, (σσ. 797-812), *Reiner R.* [2005], “Policing a postmodern society”, στο *Newburn T.* (eds) [2005], ό.π., σ. 690.

³⁸ Τέτοιες περιπτώσεις δεν είναι μόνο τα βασανιστήρια στο Ιράκ, όσο και κυρίως οι υποκλοπές τηλεφώνων (που ταλανίζουν την ελληνική δημόσια ζωή αυτήν την περίοδο) σε μαζική κλίμακα και οι παράνομες και κρυφές κρατήσεις «υπόπτων» σε χώρες της Ευρώπης.

³⁹ Η διαφθορά ως γνωστόν είναι ένας τρόπος παράκαμψης του νόμου και αιχώρωσης της λειτουργίας του ποινικοκατασταλτικού συστήματος. Βλ σχετικά με τα ζητήματα ορισμού της ενδεικτ. σε *Λάζος Γρ.* [2005], *Διαφθορά και αντιδιαφθορά*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 26 κ.ε.. Επίσης σχετικά με τις επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης στο φαινόμενο βλ. *Δημόπουλος Χ.* [2005], *Η διαφθορά*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σ.195 και *Δημόπουλος Χ.* [2003] η παγκοσμιοποίηση του εγκλήματος Αθήνα – Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας. Η ανάπτυξη του φαινομένου στο σύγχρονο καπιταλισμό, συνδέεται ιστορικά με αλλαγές στο μοντέλο οικονομίας και τις αντιστάσεις οργανωμένων συμφερόντων (εγκληματικών ή μη) στις αλλαγές αυτές. *Ruggiero V.* [1996], *Economie sporche. L’ impresa criminale in Europa*, Torino, Bollati Boringhieri, σ. 171. *Gramsci A.* [1975 (2001)], “Americanismo e Fordismo”, στο *Gramsci A.* [1975 (2001)], *Quaderni del carcere*, Vol. Terzo (1932-1935), Quaderno 22(V), 1934, Torino, Einaudi, σ. 2139, (σσ. 2137-1281). Εξηγείται ως μία κατάσταση που λύνει προβλήματα που δημιουργούνται στην κοινωνική δομή και από την άποψη αυτή σύμφωνα με τον Ruggiero συνιστά μία καινοτομική συμπεριφορά με τη μερτονική έννοια. Ruggiero. Βλ.

ειδοχές των εγκλημάτων του κράτους. Ιδιαίτερη σημασία από την σκοπιά αυτή δεν έχουν οποιεσδήποτε μορφές διαφθοράς αλλά εκείνες που λειτουργούν προστατευτικά για εγκληματικές οργανώσεις. Η διαφθορά αποτελεί μέρος της συστηματικής τυπικής λειτουργίας των εγκληματικών οργανώσεων και συχνά μέσα στη δομή τους προβλέπεται μία ειδική «θέση» για τον διαφθορέα αλλά και για τον διαφθειρόμενο. Γι αυτό και η διάκριση ανάμεσα στο οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα καταλήγει σήμερα να είναι εξαιρετικά δύσκολη.⁴⁰ Η εξάπλωση του οργανωμένου εγκλήματος και η διεθνική μορφολογική του εξέλιξη συνδέονται ως γνωστόν με τις νέες παράνομες αγορές που δημιουργήθηκαν με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας. Δεν θα αναφερθούμε εδώ στην μορφολογική ποικιλία με την οποία καταγράφεται η δράση του οργανωμένου εγκλήματος. Θα περιοριστούμε όμως σε ορισμένες επισημάνσεις που αφορούν την εκμετάλλευση και εμπορία ανθρώπων και που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με τη διαφθορά στους ποινικοκατασταλτικούς μηχανισμούς. Είναι ερευνητικά τεκμηριωμένο ότι, η εξάρτηση της Δικαιοσύνης από διάφορα συμφέροντα και την πολιτική, οι πολύπλοκες δικονομικές ρυθμίσεις, η κατάχρηση της διακριτικής ευχέρειας των δικαστών λειτουργούν θετικά για την ανάπτυξη της διαφθοράς στη Δικαιοσύνη και αποτελούν παράγοντες θετικούς για την εξάπλωση του οργανωμένου εγκλήματος σε βάρος του Κράτους.⁴¹ Υπάρχουν όμως και περαιτέρω επιπλοκές από τέτοια φαινόμενα. Η προστασία που παρέχεται στο οργανωμένο έγκλημα μέσω των ανοχών της κοινότητας αλλά κυρίως μέσω της διαφθοράς στη Δικαιοσύνη και τα Σώματα Ασφάλειας, συμβάλλει στην ανάπτυξη θυλάκων μέσα στον κοινωνικό ιστό των αστικών κέντρων στις οποίες το κράτος και τα δικαιώματα δεν υπάρχουν:⁴² τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων και οι λαθρομετανάστες (παιδιά, γενικώς ανήλικοι, γυναίκες αλλά και άτομα με ειδικές ανάγκες) υπόκεινται σε συνθήκες απάνθρωπης εκμετάλλευσης και βίας συστηματικά. Εκτός όμως από αυτό κρατούνται συχνά όμηροι και εκβιάζονται οι συγγενείς τους στη χώρα προέλευσης να καταβάλουν λύτρα για την απελευθέρωσή τους. Η αστυνομία έχει μεγάλη δυσκολία να εντοπίσει αυτές τις περιπτώσεις ακριβώς λόγω της μεθοδολογίας δράσης των εγκληματικών οργανώ-

---

Ruggiero V. [2000], *Crime and Markets, Essays in Anti-Criminology*, σ. Δεν είναι βέβαιο ότι αυτή η ειδοχή ισχύει για την Ελλάδα δεδομένου ότι, το πελατειακό σύστημα από το οποίο προκύπτει η διαφθορά στη χώρα μας συνδέεται με άλλες ιστορικές αναφορές. Αλλά το ζήτημα αυτό χρήζει περαιτέρω έρευνας

⁴⁰ Cressy D.H. [1972], *Criminal Organizations: It's Elementary Forms*, London, Heineman Educational Books, σ. 50, Passas N., Nelken D. [1993], "The thin Line between Legitimate and Criminal enterprises: Subsidy Frauds in the European Community", *Crime Law and Social Change*, 1993, n. 19, σ. 237-238 (σσ. 223-243), U.N. *Office on drugs and Crime* [2002], *Results on a Pilot Survey of Forty Selected Organised Criminal Groups in Sixteen Countries*, σ. 30, στο www.unodc.org.

⁴¹ Μανωλεδάκης Ι. [1992], ό.π. 80-81, 83 και ειδικά στις αναφορές του στους θεσμοθετημένους όρους εξάρτησης στην Ελλάδα, σ.97 κ.ε. Επίσης βλ. U.N. *Office on drugs and Crime* [2002], ό.π., Buscaglia E., van Dijk J. [2002], "Controlling Organised Crime and Corruption in the Public Sector", στο U.N. *Office on Drugs and Crime* [2002], *Forum on Crime and Society*, Vol. 3, No. 1-2, December, σ. 12-13, 15 (σσ. 3-35).

⁴² ΥΔΤ- Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας – ΔΔΑ [2005], Ετήσια έκθεση για το Οργανωμένο Έγκλημα στην Ελλάδα, έτους 2004, Αθήνα, σ. 8, 11- 9, 21 και ΥΔΤ- Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας – ΔΔΑ [2004] Ετήσια έκθεση για το Οργανωμένο Έγκλημα στην Ελλάδα, έτους 2003, Αθήνα σ. 6.

σεων, των επιρροών που ασκούν σε στρώματα της κρατικής γραφειοκρατίας και κυρίως των πρακτικών που υιοθετούν για την δική τους προστασία.⁴³

Έτσι τα φαινόμενα που τον τελευταίο χρόνο έρχονται στη δημοσιότητα και στην Ελλάδα σχετικά με το παραδικαστικό κύκλωμα, εκτός του ότι επιτείνουν τις συλλογικές παραστάσεις περί ατιμωρησίας των ανωτέρων στρωμάτων και αποδιαρθρώνουν την αξιοπιστία των θεσμών, είναι σκόπιμο να «διαβάζονται» και στο παραπάνω πλαίσιο ως προς τις επιπλοκές τους. Πράγμα που εξαιτίας του status των διαφθειρομένων δημιουργεί επιπλέον επιβαρυντικές περιστάσεις, διότι δεν πλήττεται μόνον ο θεσμός της Δικαιοσύνης, αλλά εδώ πρόκειται για τη δημιουργία μιας «τεχνοκρατίας του εγκλήματος» (βλ. επομ.), που δημιουργεί ένα πλαίσιο ατιμωρησίας – κατά την έννοια που Dahrendorf βλ. επομ.– το οποίο ευνοείται και από μία περιρρέουσα ατμόσφαιρα κοινωνικής κρίσης. Πράγματι η διαφθορά μέσα στον κρατικό μηχανισμό είναι τυπικό γνώρισμα των αντιδράσεων των μεσοαστικών elite σε μεταβατικές καταστάσεις που δημιουργούν οι δομικές αλλαγές στην οικονομία.⁴⁴ Αυτό δεν αναιρεί όμως το γεγονός, ότι πρόκειται για καταστάσεις «ασύμμετρης βλάβης» πια, που στις σημερινές συνθήκες και υπό αυτή τη μορφή ευνοούν την «κοινωνική κατασκευή» ανθρώπων χωρίς δικαιώματα και τελικά χωρίς ιδιότητες –κατά παράφραση του έργου του Μουζίλ– και δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται ως usual bussiness ή «παράπλευρες απώλειες».

4. ΕΝΑ «ΤΕΧΝΟΚΡΑΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ»; ΟΙ ΔΡΑΣΤΕΣ

Μία κλασική προσέγγιση της Εγκληματολογίας ερμηνεύει και εξηγεί τη προσφυγή στο έγκλημα ως υπέρβαση των ατομικών ηθικών αναστολών. Μέσα από ένα πλέγμα ψυχολογικών διεργασιών (τεχνικών) που επιστρατεύονται από το δράστη, εξουδετερώνονται οι ηθικές αναστολές που εμποδίζουν τη διάπραξη ενός εγκλήματος ή την εκ των υστέρων δικαιολόγησή του πριν από όλα στον ίδιο τον εαυτό του.⁴⁵ Σχετικά με το ζήτημα αυτό, σε ότι αφορά τα εγκλήματα του κράτους και κυρίως τα βίαια εγκλήματα (αστυνομική βία, ωμότητες, βασανιστήρια κλπ) υποστηρίζεται⁴⁶ ότι εκτός από τις πέντε γνωστές τεχνικές των Sykes και Matza είναι σκόπιμο να συνυπολογίζονται και ακόμα δύο: η απώθηση της γνώσης (denial of knowledge) και η ηθική αδιαφορία (moral indifference). Η περιορισμένη έκταση του άρθρου αυτού δεν επιτρέπει να γίνει μία εκτεταμένη αναφορά στις απόψεις του Cohen στο σημείο αυτό. Ωστόσο είναι σκόπιμο να αναφερθούν συνοπτικά, ορισμένα σημεία τους: τα εγκλήματα του κράτους είναι εγκλήματα που σχετίζονται με τη διαμόρφωση

⁴³ Βλ. επομ. σημ. 51.

⁴⁴ Βλ. και προηγ. υποσημ. 37.

⁴⁵ Sykes M.G., Matza D. [1957], “Techniques of neutralization: a theory of delinquency”, *American Sociological Review*, 1957, vol. 22, αυτούσιο αναδημοσιευμένο ως Sykes M.G., Matza D. [1957], “Techniques of neutralization” στο Muncie J. McLaughlin E., Langan M. (eds) [2000], *Criminological Perspectives, a Reader*, ό.π., σ. 206-213. ιδιαιτ. 209 κ.ε.

⁴⁶ Cohen S. [2001], *States of Denial. Knowing about Atrocities and Suffering*, Cambridge, Malden, Polity Press, σ. 77.

του φρονήματος και επομένως εμπεριέχουν έντονα ιδεολογικά στοιχεία,⁴⁷ τα οποία σε ατομικό επίπεδο δεν λειτουργούν για την εξουδετέρωση των ηθικών αναστολών αλλά για την αποποίηση της ευθύνης. Οι ηθικοί αυτουργοί των εγκλημάτων του κράτους και οι δράστες δεν αρνούνται τη διάπραξη συγκεκριμένων πράξεων (καθώς έχουν συγκεκριμένες πεποιθήσεις για αυτές) αλλά τη δικαιολογούν, αποποιούμενοι τις ευθύνες τους με το αιτιολογικό ότι πρόκειται για επιλογές επιβεβλημένες από τις συνθήκες.⁴⁸ Αυτό δεν συμβαίνει σε όλες τις βαθμίδες μιας ιεραρχικής δομής ενός μηχανισμού. Τα κατώτερα κλιμάκια «αυτό-δικαιολογούνται» συνήθως επικαλούμενοι την υπακοή σε διαταγές (*crimes of obedience*). Σε αυτήν την περίπτωση η υπαγωγή σε μία ιεραρχικά προϊστάμενη Αρχή (*authorization*), η άρνηση αναγνώρισης ή αποστέρηση των ανθρωπίνων ιδιοτήτων από τον αντίπαλο ή το άμεσο ή έμμεσο θύμα (*dehumanization*) και η συνήθεια (*routinization*) μέσω της επανάληψης των πράξεων, εξασφαλίζουν την συνέχιση του κατά περίπτωση εγκλήματος, καθώς κάθε υπαναχώρηση θα πρέπει να δικαιολογήσει πια το «πως φτάσαμε ως εδώ».⁴⁹ Μία επιπλέον μορφή αποποίησης της ευθύνης προκύπτει από το επίσημο κράτος σύμφωνα με τον Cohen μέσα από μία συστηματική άρνηση των γεγονότων ή των επιπλοκών τους η οποία συμπυκνώνεται σε τρεις εκδοχές: α) δεν συνέβη εδώ, β) συνέβη αλλά δεν ήταν τέτοιο ήταν κάτι άλλο, γ) συνέβη αλλά ήταν δικαιολογημένο.⁵⁰

Στις περιπτώσεις διαφθοράς και τις συναφείς υποθέσεις νομίζω ότι η διδασκαλία του Sutherland για τα εγκλήματα του λευκού περιλαίμιου και τις τεχνικές εκμάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς ισχύει σε μεγάλο βαθμό.⁵¹ Καταλήγει όμως και εδώ σε μία «τεχνοκρατία του εγκλήματος» ποιοτικά όμοια με εκείνη που ισχύει και για την προηγούμενη κατηγορία εγκλημάτων του κράτους. Το συμπέρασμα για όλες όμως τις παραπάνω περιπτώσεις είναι ότι οι δράστες έχουν συνείδηση των πράξεών τους.⁵² Αυτό είναι σαφές στο επίπεδο του καταλογισμού, για την εξακρίβωση του είδους του δόλου αλλά και του βαθμού ενοχής.

⁴⁷ Βλ. για την ελληνική βιβλιογραφία το παλαιότερο έργο του Ν. Παρασκευόπουλου [1987], *Φρόνημα και καταλογισμός στο Ποινικό Δίκαιο, Θεσσαλονίκη, Σάκκουλα, ειδικά στις σ.σ. 93 κ.ε., 99-102 και κυρίως 108-109.*

⁴⁸ *Cohen S.* [2001], ό.π. σ. 78.

⁴⁹ *Cohen S.* [2001], ό.π. 89-91, *Cohen S.* [1993], ό.π. σ.503. Βλ. και *Buscaglia E., van Dijk J.* [2002], ό.π. 12 κ.ε. Μία σημαντική επιπλέον παράμετρος αφορά τη «σιωπηλή συναίνεση» του κοινωνικού περίγυρου που λειτουργεί ως μάρτυρας των γεγονότων και ξέρει, ακούει, βλέπει το τι συμβαίνει αλλά δεν αντιδρά. Ο βαθμός γνώσης, αντίληψης του εύρους και επίτησης της σημασίας των γεγονότων βέβαια δεν είναι ο ίδιος για όλους. Σε αυτό συμβάλλει και το γεγονός ότι οι τεχνικές διαφοροποίησης του νοήματος που επιστρατεύει ο επίσημος κρατικός λόγος έχουν ως αποτέλεσμα να αποδίδεται ένα διαφορετικό όνομα σε γεγονότα που έχουν σημαντική κοινωνική (και ποινική) απαξία (π.χ. όχι εκτόπιση αλλά «ταξείδι», όχι κρατούμενοι υπό μεταγωγή αλλά «επιβάτες» κλπ). Η συνέπεια αυτής της κατάστασης είναι να αναγνωρίζονται ως ομαλές (normal) οι καταστάσεις ακραίας βίας από έναν ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο. Για όλα βλ. *Cohen S.* [2001], ό.π. σ. 80-81.

⁵⁰ *Cohen S.* [1993], ό.π. σ.495. Ο Cohen κάνει λόγο για υποπολιτισμό της αποποίησης (*culture of denial*) ό.π., σ. 496.

⁵¹ *Sutherland E.H., Cressey D.R.* [1978 (1996)], ό.π. 114 -115.

⁵² *Cohen S.* [2001], ό.π. σ. 78.

Δεν θα πρέπει όμως σε ένα επίπεδο πρόληψης – που είναι δυνατή υπό ορισμένες συνθήκες- να υποβαθμίζεται, σε όλες αυτές τις παραπάνω, η σημασία των «πιέσεων» που ασκούνται στο πλαίσιο συγκεκριμένων κοινωνικο-πολιτικών συνθηκών στο άτομο. Έτσι είναι δύσκολο να αποδεχθεί κάποιος ότι η διάπραξη εγκλημάτων, όπως αυτά που περιγράφηκαν είναι μία καθαρά ορθολογική επιλογή κόστους – ωφέλους, που γίνεται «εν ελευθερία» και παραπέμπει στον ορθολογικό εγκληματία σε όλες τις περιπτώσεις. Σε ότι αφορά τα εκτελεστικά όργανα της βίας έχει αποδειχθεί,⁵³ ότι η αποδοχή στρατιωτών να συμμετέχουν σε βασανιστήρια και ωμότητες εναντίον συλληφθέντων, κρατουμένων και αμάχων, είναι αποτέλεσμα μιας πολύ καλά προγραμματισμένης εκπαίδευσης, που στοχεύει στην αναδόμηση του μυαλού και στην αποδοχή της αποτελεσματικότητας μέσα από τις τεχνικές που προαναφέραμε. Δεν ισχύει όμως το ίδιο για τα σώματα ασφαλείας και για τους εμπνευστές και διοργανωτές αυτής της στρατηγικής ούτε βέβαια για τους διαστές. Σε αυτήν την περίπτωση όμως η «εργασιακή νοοτροπία» και πλέγματα συμφερόντων ορθολογικά δομημένων, δημιουργούν «ζήτηση» για συγκεκριμένες «υπηρεσίες» συνιστούν π.χ. το υπόβαθρο της εκτεταμένης διαφθοράς στον κρατικό μηχανισμό, που συχνά συγχέεται με πολιτισμικές αναφορές και πελατειακές νοοτροπίες του παρελθόντος.⁵⁴

Εκτός όμως από τη νοοτροπία της αποποίησης αλλά και την κατανόηση (όχι δικαιολόγηση) του υπό ποιες ειδικές συνθήκες «κατασκευάζονται κοινωνικά» οι δράστες μέσα από στρατηγικές οργανωμένων συμφερόντων εντός ή εκτός του κράτους, μία συστηματική ποιοτική ανάλυση οφείλει να διερευνήσει ερωτήματα που δεν έχουν ακόμα τεθεί συστηματικά από τη θεωρητική βιβλιογραφία και την έρευνα. Τρία ζητήματα οφείλουν να απασχολήσουν μια διεθνή (τελικά) αντεγκληματική πολιτική ρεαλιστικής πρόληψης που δεν θα είναι αναγκαστικά αστυνομικού ή ποινικού χαρακτήρα αλλά θα αντιμετωπίζει τα ζητήματα αυτά ως πολιτικά ζητήματα:

1. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στο γεγονός ότι βρέθηκαν τόσο νέοι άνθρωποι διαθέσιμοι να βασανίσουν και να απολαύσουν τις ωμότητες με το γεγονός της μεγάλης έκτασης της κοινωνικής αποδιάρθρωσης στις Μητροπόλεις του σύγχρονου καπιταλισμού στις ανεπτυγμένες χώρες; Σε ποιο βαθμό συνετέλεσαν στην εξοικείωση με την ιδέα της βίας οι πολιτικές κοινωνικού ελέγχου (war on drugs, war on crime) που ακολουθήθηκαν στις Η.Π.Α. και τη Βρετανία (έστω και διαφοροποιημένα) τις προηγούμενες δεκαετίες; Μήπως αυτές οι πολιτικές καλλιέργησαν τον φυλετικό και κοινωνικό ρατσισμό αποτέλεσαν το ιδεολογικό υπόστρωμα μιας κουλτούρας που εξάγεται μαζί με τον πόλεμο;
2. Ποια είναι η σχέση της στάσης των elite του κρατικού μηχανισμού που συμπράττουν με το οργανωμένο έγκλημα με την αλλαγή του

⁵³ Huggins M.K., Haritos-Fatouros M., Zimbardo Ph.G. [2002], Violence Workers-Police Torture and Murderers Reconstruct Brazilian Atrocities, Berkeley, Los Angeles, London, California University Press, σ. xx-xxi, Χαρίτου-Φατούρου Μ. [2003], Ο βασανιστής ως όργανο της κρατικής εξουσίας, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, ιδιαίτ. σ. 368 κ.ε. Βλ. αναλυτικά και στις επόμενες σελίδες.

⁵⁴ Buscaglia E., van Dijk J. [2002], ό.π. σ. 12 κ.ε. Βλ. επίσης προηγ. υποσημ. 39.

μοντέλου της οικονομίας (συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους, αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, ένταση του κοινωνικού ανταγωνισμού, ασάφεια ως προς τους όρους κοινωνικής ανόδου), και την αποδιάθρωση του κράτους ευημερίας;

Δεν είναι ο χώρος εδώ για να απαντηθούν αυτοί οι προβληματισμοί. Όμως ένα τρίτο ερώτημα μπορεί να μας απασχολήσει συνοπτικά: Γιατί αυτά τα εγκλήματα έχουν χαμηλό βαθμό αντίδρασης από το κοινωνικό σώμα;

7. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΠΛΟΚΕΣ

Σύμφωνα με τον Cohen εξίσου σημαντικό δεν είναι μόνον ότι τα εγκλήματα του κράτους όντως συμβαίνουν, αλλά ότι συμβαίνουν όπως προαναφέρθηκε σε ένα πλαίσιο ανοχών του κοινωνικού περιγύρου που παρότι αμέτοχος γνωρίζει, μαθαίνει, ακούει ή βλέπει το τι συμβαίνει και ανάλογα με τις αντιδράσεις του λειτουργεί ενισχυτικά ή αποτρεπτικά για την επέκταση συνέχιση τέτοιων φαινομένων.⁵⁵ Δεν είναι όμως τόσο απλό το ζήτημα αυτό. Τα εγκλήματα του κράτους και η έκτασή τους βρίσκονται σε συνάρτηση με ένα ανομικό περιβάλλον, το οποίο σύμφωνα με τον Dahrendorf έχει κύριο χαρακτηριστικό του την ατιμωρησία⁵⁶ των ενόχων τέτοιων πράξεων. Η ατιμωρησία σε αυτές τις περιπτώσεις υπερβαίνει τη σχέση δράστη θύματος και λειτουργεί και συμβολικά, προσδιορίζοντας το μέτρο της δυνατότητας παράβασης του νόμου χωρίς συνέπειες.

Ταυτόχρονα η κατάσταση αυτή έχει και ορισμένα πολύ πρακτικά αποτελέσματα. Συχνά τα εγκλήματα του κράτους λειτουργούν ως ένας τραγικός ενοποιητικός παράγοντας της κοινωνικής συνοχής, που επιτυγχάνεται με την πολιτική «εξαφάνιση» των κοινωνικών αντιδράσεων: μέσω της παραμόρφωσης των γεγονότων, της υποβάθμισης των περιστατικών θυματοποίησης, της άρνησης της αντιμετώπισης αυτών των εγκλημάτων (ως όπως επισημαίνει ο Cohen να αρνούμαστε τις επιπλοκές τους)⁵⁷ και τέλος μέσα από πολιτικές ελέγχου της «επίσημης» ιστορίας. Αλλά ακόμα και όταν δημιουργούνται αντιδράσεις, αυτές είναι σπάνια δεσμευτικές ή αναγκαστικά αποτρεπτικές για το Κράτος δράστη ή τους φορείς του και κυρίως δεν μπορούν να λειτουργήσουν προληπτικά. Συνήθως παρουσιάζονται, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ως ατομικές ή πολιτειακές ή πολιτικές ειτροπές φορέων εξουσίας ενώ είναι λειτουργικές συνιστώσες ενός συστήματος εξουσίας

⁵⁵ Cohen S.[2001], ό.π., σ. 140 κ.ε.

⁵⁶ Ο Dahrendorf θεωρεί την ατιμωρησία συνέπεια της ανομίας. Κατά τον σ. η ανομία (χρησιμοποιεί τον όρο *anomia anti anomia* ακραίο κοινωνικό φαινόμενο και την περιγράφει ως μια κατάσταση κατά την οποία η γενικευμένη ατιμωρησία (*impunity*) αποκλίσεων και εγκληματικότητας φορέων του κράτους αποτελεί την ημερήσια διάταξη (*the order of the day*). Η έννοια αυτή εκφράζει μια κοινωνική κατάσταση, όπου οι κανόνες έχουν χάσει την αξία τους. Dahrendorf R. [1985], *Law and Order*, London, Stevens & Sons, σ. 24-26. Η ύπαρξη «περιοχών» όπου η ισχύς του νόμου δεν φθάνει, η αποσύνθεση των κυρώσεων για συγκεκριμένους σημαντικούς τομείς της κοινωνικής ζωής και η ύπαρξη άβατων περιοχών όπου μπορεί να συμβεί το οτιδήποτε και βασιλεύει η ανομία είναι οι τρεις δείκτες της ανάπτυξης του φαινομένου της ατιμωρησίας. Dahrendorf R. [1985], ό.π., σ. 28. Είναι επομένως η προσέγγιση του περισσότερο οικεία στη θεώρηση του Durkheim και όχι του Merton (αν και ο τελευταίος επίσης χρησιμοποιεί ως βάση την ίδια θεώρηση).

⁵⁷ Cohen S.[1993], ό.π. σ. 501, 502.

Έχει όμως ιδιαίτερη σημασία να εξετάζεται σε αυτές τις περιπτώσεις εάν «...η περιρρέουσα ατμόσφαιρα και η εξουσία του κράτους αποδέχεται τις αιτιάσεις των ανθρώπων που σκότωσαν, ακρωτηρίασαν βασάνισαν και βίασαν επειδή διατάχθηκαν να το κάνουν...»⁵⁸ ή καταχράστηκαν, δωροδοκήθηκαν κλπ. και γιατί. Η ατιμωρησία συμβάλλει ώστε τα εγκλήματα του κράτους να γίνονται σύνθετες ενδεχόμενο της καθημερινής ζωής, με συνέπεια οι πράξεις από τις οποίες προκύπτουν να προσλαμβάνονται στις συλλογικές παραστάσεις ως ηθικά αδιάφορες. Να αναγνωρίζεται δηλαδή ότι ενυπάρχουν στη «φύση» των πραγμάτων όχι ως συμπτωματικό συγκυριακό γεγονός: μία τέτοια τροπή των πραγμάτων οδηγεί σε κλιμάκωση της παρανομίας.⁵⁹ Δεν είναι λοιπόν ότι μόνο το κοινό έγκλημα έγινε στην κοινωνία της διακινδύνευσης καθημερινό ενδεχόμενο της κοινωνικής ζωής. Είναι ότι μαζί με το κοινό έγκλημα έγινε «φυσικό» και το έγκλημα του κράτους. Και τα δύο αναπτύσσονται και εξαπλώνονται σε συνθήκες ελάχιστης εγγύησης των δικαιωμάτων με την έννοια που αναφέραμε.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Συνοψίζοντας επομένως τα προηγούμενα καταλήγουμε ότι η πρόταξη στην ασφάλεια (του κράτους τελικά) είναι παράλληλο φαινόμενο με την αύξουσα εξαπλώση των εγκλημάτων του κράτους. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί μία σύνθετη πραγματικότητα που εξελίσσεται στα κενά της αποδιάρθρωσης της κουλτούρας της κοινωνικής αλληλεγγύης και της κρίσης του κομματικού συστήματος. Με αποδυναμωμένη την ισχύ των διαμεσολαβητικών πολιτικών και κοινωνικών δομών η αντίδραση λαϊκών τάξεων στις καταστάσεις που περιγράφθηκαν γίνεται αδύνατη. Η κατάσταση οξύνεται περαιτέρω από τη διείδυση του οργανωμένου εγκλήματος στον κοινωνικό ιστό. Όλα αυτά συμβαίνουν σε μία ιστορική φάση κατά την οποία επικρατεί στην Ευρώπη μία κατάσταση συναγερμού. Οι Ευρωπαίοι, όμως, όπως αναφέραμε στην αρχή του άρθρου, δεν πέρασαν ξαφνικά από μία κατάσταση ασφάλειας σε μία κατάσταση ανασφάλειας εξαιτίας της τρομοκρατίας. Ήδη πριν την εμφάνιση της μαζικής διεθνικής τρομοκρατίας στην Ευρώπη ήταν σαφώς κυρίαρχη μία κατάσταση γενικής κοινωνικής ανασφάλειας, που συνδεόταν και συνδέεται με την αποδέσμευση της οικονομίας από τον έλεγχο του κράτους, την κρίση του κοινωνικού κράτους, την εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία και την μετανάστευση της βαριάς βιομηχανίας στον Τρίτο Κόσμο.⁶⁰ Οι συνθήκες αυτές ως γνωστόν αποτέλεσαν το υπόβαθρο για την αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, της φτώχειας και την έκρηξη της εγκληματικότητας. Επομένως σε κάθε συζήτηση περί ασφάλειας ή ελευθερίας δεν θα πρέπει να υποτιμάται το γεγονός, ότι του πολέμου κατά της τρομοκρατίας είχαν προηγηθεί ο «πόλεμος κατά των ναρκωτικών» και ο πόλεμος «κατά του εγκλήματος» κυρίως τις Η.Π.Α. Πράγμα που δεν δημιούργησε απλά συναινέσεις στην καταστολή αλλά την κατέστησε φυσικό συστατικό της καθημερινότητας, πρόταξε την

⁵⁸ *Coben S.*[2001], ό.π., σ. 91.

⁵⁹ *Coben S.*[2001], ό.π., σ. 98, 99.

⁶⁰ *Hobsbawm E.* [2002], Η εποχή των άκρων- Ο σύντομος εικοστός αιώνας (1914-1991), Αθήνα, Θεμέλιο, σ. 358,361, 385 κ.ε, *Mazower M.* [2004], Σκοτεινή ήπειρος: ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, σ. 323, 325-326.

σκοπιμότητα –αποτελεσματικότητα έναντι της νομιμότητας και από αυτήν την άποψη, μετέφερε μία νοοτροπία πολέμου⁶¹ στις κοινωνικές σχέσεις και στις σχέσεις κράτους πολίτη. Επρόκειτο επομένως για μία κατάσταση που ήδη πριν την εμφάνιση της τρομοκρατίας η ελευθερία και η ασφάλεια ήταν ζητούμενα για ένα ευρύ φάσμα πληθυσμού, παράλληλα με το γεγονός ότι, μία σειρά κατοχυρωμένων στο παρελθόν δικαιωμάτων έχαναν το υλικό και κοινωνικό τους αντίκρισμα ενώ το κοινωνικό ζήτημα επανέκαμπτε με οξύτητα.

Στην κοινωνία της διακινδύνευσης δεν είναι ότι οι κίνδυνοι είναι απλά ανεξέλεγκτοι ή πολύ μεγαλύτεροι από τις μέχρι τώρα γνωστές βλάβες,⁶² είναι και ότι γίνονται ανεξέλεγκτοι, επειδή το πλέγμα δικαιωμάτων που αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά του δημοκρατικού κράτους δικαίου συχνά μοιάζουν κενό γραμμά. Σήμερα δεν χρειάζεται κανένας νόμος να απαγορεύσει την πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην εργασία και στην ισονομία των φύλων. Αντίθετα, σήμερα υπάρχει περισσότερο από ποτέ άλλοτε και στη χώρα μας, ένα πλήθος ρυθμίσεων που κατοχυρώνουν το δικαίωμα την εκπαίδευση, το δικαίωμα στην εργασία, την ισονομία των δύο φύλων και μία σειρά από άλλα κοινωνικά και ατομικά δικαιώματα, όπως η υγεία, η ισότητα απέναντι στο νόμο κλπ. Επίσης οι πολιτικές ελευθερίες δεν κινδυνεύουν τυπικά. Όμως όλο και περισσότερα παιδιά εγκαταλείπουν το σχολείο, οι άνεργοι αυξάνονται, τα κατώτερα στρώματα να είναι όλο και περισσότερο ευάλωτα σε πιέσεις μαύρης εργασίας, οι γυναίκες στην πραγματικότητα είναι πολίτες δεύτερης κατηγορίας στην αγορά εργασίας τουλάχιστον ενώ η ισονομία και η δημόσια υγεία είναι συχνά ουτοπικές προοπτικές.⁶³ Σε αυτό το πλαίσιο, όλο και ευρύτερες ομάδες πληθυσμού στερούνται de facto της δυνατότητας άσκησης βασικών δικαιωμάτων τους (και των πολιτικών), τα οποία αποτέλεσαν συστατικά στοιχεία της κοινωνίας της ευημερίας και του Δημοκρατικού Κράτους Δικαίου. Αυξάνει επομένως το μέγεθος του πληθυσμού που για αυτόν τα δικαιώματα δεν έχουν υλικό αντίκρισμα (καθώς δεν συμβάλλουν στην καλύτερευση των όρων διαβίωσης άμεσα) και επίσης το γκρίζο μέγεθος εκείνου του νομικά ανύπαρκτου πληθυσμού, που βρίσκεται στα χέρια των εγκληματικών οργανώσεων. Υπό αυτές τις συνθήκες δημιουργείται ένα θετικό έδαφος ανοχής των εγκλημάτων του κράτους (εδώ διαπιστώνεται και η ενοποιητική τους λειτουργία) με την έννοια, ότι πρώτον έχουν όλο και λιγότερη επίδραση εκείνες οι κοινωνικές και πολιτικές δομές που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν αποτρεπτικά ως μηχανισμοί πίεσης. Δεύτερον θεωρείται «φυσικό» να υπάρχουν τέτοιες εκτροπές ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις λύνουν προβλήματα και ανάγκες. Από την άποψη αυτή μπορούμε να καταλήξουμε προς το παρόν, ότι τα εγκλήματα του κράτους σήμερα αναπτύσσονται σε συνθήκες από τη μία αύξησης του μεγέθους του εκείνου του πληθυσμού, που δεν έχει τη δυνατότητα να αναφέρεται σε δικαιώματα για να ζει καλύτερα και από την άλλη υποχώρησης της ικανότητας

⁶¹ Steinert H. [2003], “The indispensable metaphor of war: on populist politics and the contradictions of the state’s monopoly of force”, *Theoretical Criminology*, Vol. 7(3), σ. 280 κ.ε (σσ. 265-291)

⁶² Βλ. αντί άλλων Παρασκευόπουλος Ν. [2001], «Η διάκριση κινδύνου και βλάβης στο σύγχρονο ποινικό δίκαιο», *Ποινικά Χρονικά*, τόμος ΝΑ/2001, σ. 481-482 (σσ.481-487).

⁶³ Βλ. ενδεικτ. τα στοιχεία που δημοσιεύονται στο Eurostat [2005], Yearbook 2004, Eurostat: Euro- indicators- news release, 44/2005.

των πολιτών να λειτουργούν ως παράμετροι ελέγχου της εξουσίας, καθώς αυξάνονται εκείνες οι κατηγορίες πολιτών που λειτουργούν ως «αναχωρητές» της κοινωνίας (με τη μερτονική έννοια). Έτσι λοιπόν η ασφάλεια και η ελευθερία φαίνεται ότι, δεν είναι μόνο ένα ζήτημα τυπικών ρυθμίσεων που να τις κατοχυρώνει. Κυρίως όμως δεν φαίνεται να είναι μία προοπτική που αφορά όλους τους ανθρώπους. Και αυτό είναι ένα πρόβλημα.